

Suomen sanajärjestys diskurssipragmatiikan näkökulmasta

MARIA VILKUNA *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 500. SKS, Helsinki 1989. 280 s. ISBN 951-717-558-2.

Maria Vilkunan vuonna 1989 julkaistun väitöskirjan tavoitteena on kokonaiskuvan esittäminen suomen kielen sanajärjestystä hallitsevista syntaktisista ja diskurssipragmaattisista systeemeistä. Aihe on ollut ja on yhä edelleen erittäin ajankohtainen, sillä sanajärjestyksen tutkimus on keskeisimpiä alueita sekä ns. funktionaalisissa että formaalimalleihin perustuvissa kielitieteen valtavirroissa. Silti etenkin suomen sanajärjestyksen pragmaattinen kokonaissysteemi on ollut kartoitusta vailla, vaikka sanajärjestyksen osa-alueista on tehty tutkimuksia (esim. Leino 1982, Hakulinen 1976, Hakulinen ja Karlsson 1979: 298–312; tilastollisesti suomen sanajärjestystä ovat käsitelleet laajasti Hakulinen, Karlsson ja Vilkuna 1980). Vilkunan tutkimuksella on täten tehtävä suhteellisen tuntemattoman mutta kielen kokonaissysteemin kannalta tärkeän alueen kartoittajana; ovathan esim. sellaiset syntaksin keskeiset ilmiöt kuin kongruenssi ja subjektin sijanvaihtelu vahvasti kytköksissä myös elementtien järjestykseen.

Vaikka Vilkunan kirjan otsikossa sanajärjestyksen syntaksi ja diskurssifunktiot esiintyvät rinnan, nousee itse esityksessä diskurssipragmaattinen puoli syntaktista vahvemmin esille. Syntaksi jää pikemmin-

kin taustaksi, jota vasten diskurssipragmaattisen systeemin toimintaa tarkastellaan. Tämä johtuu tietenkin siitä, että varsinaiset sanajärjestystä koskevat syntaktiset säännöt ovat suomessa väljiä, ts. sanajärjestyksemme on niin sanotusti syntaktisesti vapaa, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että järjestyksen muuntelu ei useinkaan johda syntaktisesti mahdottomaan vaan lähinnä pragmaattisesti tunnusmerkkiseen rakenteeseen. Toisaalta elementtien pragmaattisilla funktioilla on, kuten Vilkuna kirjassaan osoittaa, hallitseva osa niiden lineaarisen järjestyksen määrääjinä. Vilkunan terminologian mukaan suomi kuuluu *diskurssikonfiguraationaaliin* kieliin. Tällä tarkoitetaan käytännössä sitä, että vaikka sanajärjestys on syntaktisesti varsin vapaa, vallitsee siinä tiukkojakin diskurssisääntöjä, jotka säätelevät elementtien asemaa lauseessa elementtien diskurssifunktioiden mukaan.

Rakenteeltaan Vilkunan kirja jakautuu viiteen päälukuun. Johdantoa seuraa teoreettinen luku 2, jossa käsitellään konfiguraationaalisuutta syntaktisena ja diskurssipragmaattisena ilmiönä ja perustellaan suomen lukemista diskurssikonfiguraationaaliin kieliin. Luvussa 2 esitellään myös suomen kielen diskurssikonfiguraatio kaavan muodossa. Luvussa 3 käsitellään sanajärjestystä lähinnä fokusoinnin ja topikaalisuuden kannalta ja toisaalta myös verbin sekä sen määritteiden järjestyksen määräytymistä. Pääpaino luvussa 3 on kuitenkin lauseen alkuosan sanajärjestyksellä, ns. teeman ja kontrastoivan fokuksen (Vilkunan käyttämässä symboliikassa T:n ja K:n) määräytymisellä. Luvussa 4 tarkastellaan subjektin sijaintia lauseessa ja erityisesti suhteessa verbiin; tällöin pohdiskellaan varsinkin sub-

jektin verbinjälkeisyyden ehtoja. Luku 5 keskittyy viimein lauseen loppuosan ja etenkin ns. verbiketjujen sanajärjestyksen variointimahdollisuuksien tarkasteluun. Teoksen luvut käsittelevät siis sanajärjestyksestä kukin selkeästi omalta kannaltaan: luku 3 lauseen alkukonstituenttien funktioita, luku 4 subjektin asemaa ja luku 5 lauseen loppuosan järjestystä.

Suomen »vapaa» sanajärjestys

Vilkunan väitöskirjan johdantoluvussa (luku 1) esitellään suomen sanajärjestyssysteemin pääpiirteet sekä tarkastellaan lyhyesti edeltävää sanajärjestyksen tutkimustraditiota. Lyhyesti esitellään myös työssä käytettävää syntaktista kuvaussysteemiä, jota luonnehditaan yksinkertaiseksi ja konkreettiseksi. Tämä merkitsee mm. tyhjien kategorioiden ja »syvärakenteiden» tyyppisten systeemien käytöstä pidättymistä. Tekijä toteaa sivuuttavansa syntaktisen kuvauksen silloin, kun kuvattavan ilmiön perusta on selvästi semanttinen tai diskurssifunktionaalinen. Tämä ratkaisu vaikuttaa teoksen kokonaisuuden valossa erittäin onnistuneelta: raskaiden formalismien pakottaminen kuvaamaan sellaista systeemiä, jonka toiminta perustuu selvästi muuhun kuin puhtaaseen syntaksiin, tuskin olisi tuottanut yhtä monipuolista lopputulosta kuin Vilkunan teos nyt on.

Kielitypologisessa mielessä tekijä toteaa suomen edustavan selkeästi SVO-tyyppiä. Sanajärjestyksen variointia koskevat rajoitukset ovat hänen mukaansa ensisijaisesti diskurssipragmaattisia: elementtien pragmaattiset funktiot määräävät niiden lauseasemaa. Itse konstituenttien järjestyksen ohella on etenkin puhekielen diskurssipragmatiikan kannalta keskeinen myös sanajärjestykseen liittyvien foneettisten piirteiden, painotuksen ja rytmin, merkitys. Näiden foneettisten piirteiden systemaattinen tutkiminen rajataan (s. 12) käsillä olevan esityksen ulkopuolelle, mutta niitä todetaan käytettävän kuvauksen tukena työn eri vaiheissa. Tämä on ilmeisesti välttämätöntä: esimer-

kiksi fokuoinnissa foneettisilla tekijöillä on niin vahva merkitys, että niiden sivuuttaminen johtaisi vajavaiseen kuvaan.

Tutkimuksessa käytetystä aineistosta Vilkuna toteaa, että esitys ei perustu mihinkään systemaattisesti käsiteltyyn korpukseen vaan tekijän erilaisista teksteistä ja keskusteluista poimimiin havaintoihin. Tekijän omalla kieli-intuutiolla on siis vahva merkitys esityksen kokoamisessa. Vilkuna myöntää (s. 11) tästä seuraavan tiettyjä ongelmia, jotka koskevat toisaalta sanajärjestyksen funktioiden tulkintoja ja toisaalta myös tutkimuksen kattavuutta. Esimerkiksi informanttien käyttö sanajärjestyksen kelvollisuuden ratkaisemisessa on kuitenkin tekijän mukaan sikäli ongelmallista, että informanttien ratkaisut esim. sanajärjestyksen hyväksyttävyyttä koskeviin kysymyksiin riippuvat vahvasti siitä, millainen konteksti heille kulloinkin sattuu tulemaan mieleen.

Diskurssikonfiguraatio sanajärjestyksen kuvaajana

Luvussa 2 käsitellään konfiguraationaalisuuden käsitettä kielitieteessä sekä syntaktisesta että diskurssipragmaattisesta näkökulmasta. Diskurssikonfiguraationaalinen systeemi, jota suomen sanajärjestyksen katsotaan edustavan, määritellään systeemiksi, jossa lauseen konstituenttien diskurssifunktioiden (sellaisten kuin topiikki tai fokus) määräytyminen on koodautunut konfiguraatioiksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että konstituentit sijoittuvat lauseasemiin sen mukaan, mikä niiden diskurssipragmaattinen funktio on.

Tällä perusteella on mahdollista esittää suomen diskurssikonfiguraatio eli eräänlainen kaava, jossa elementtien funktiot ilmenevät niiden lauseaseman kautta. Paavo Siron (1964) ajatuksia kehitellen Vilkuna katsoo, että suomen diskurssikonfiguraatio on tyyppiä **K-T-V-kenttä**. Siinä K (kontrasti) ja T (teema tai topiikki) ovat funktioita, jotka lauseen alkupuolelle sijoittuneet elementit saavat. Vilkunan mukaan K ja T ovat kompromisseja diskurssi- ja syntaksi-

Kirjallisuutta

kategorioista, eivät puhtaasti diskurssipragmaattisia kategorioita. Vilkuna antaa seuraavat esimerkit:

K	T	V-kenttä
Mitä	Mikko sinä	pesee usein astioita. teet? Pesen astioita. Oli hauska tavata.
Illalla Ei	Mikkoa täällä	rupesi harmittamaan. ketään ole.
Minä	siitä	ennenkin olen päättänyt.
Olisihan	sitä	poiskin voinut lähteä.
Tulee	hän.	

Lauseessa T:nä on yleisimmin subjekti tai muu neutraalipainotteisessa lauseessa verbin edellä esiintyvä nominaalinen elementti, esim. passiivilauseessa objekti, omistusrakenteessa habitiiviadverbiaali, eksistentiaalilauseessa lokaaliadverbiaali, tulosrakenteessa elatiivi jne. Näistä Vilkuna käyttää termiä *default T* eli DT. V-kenttään kuuluu normaalitapauksissa verbi määritteineen. Yleensä verbi on itse V-kentän alussa ja määritteet seuraavat sitä. V-kentän järjestys voi kuitenkin sekkin vaihdella (VX–XV–XVX), ja tällä vaihtelulla on vaikutusta paitsi V-kentän sisäiseen informaatorakenteeseen myös T:n ja K:n luentaan.

K on lauseessa optionaalinen, ellei sitä edusta kysymys- tai relatiivilauseke, joiden on sijaittava lauseessa kaiken muun edellä (esim. *Mitä sinä teet?*). Muutoin K luetaan yleensä kontrastiivisesti. K:n luenta tosin vaihtelee suuresti riippuen K-asemassa esiintyvän elementin syntaktisesta funktiosista. Esimerkiksi tyypilliset ajan ja paikan vapaat adverbiaalit luetaan T:n edellä neutraalisti (*Illalla Mikkoa rupesi harmittamaan*), sen sijaan pakolliset määritteet sekä subjekti ja verbi saavat yleensä fokustulkinnan (*"Minä siitä ennenkin olen päättänyt. "Olisihan sitä poiskin voinut lähteä."*)¹

Vaikka K ja T ovat Vilkunan mukaan funktioita (eivät positiioita), ne ovat täysin

riippuvaisia lauseasemasta. K on aina alussa ja T sitä seuraavana (lukuun ottamatta aivan marginaalisia tapauksia, joissa näiden väliin voi sijoittua jokin partikkeli, esim. *Annalle (K) kai minä (T) kirjoitin*). Toisaalta muulla tavoin kuin lauseenalkuisesti fokuoitu elementtiä ei Vilkunan mallissa tulkita K:ksi; esimerkiksi verbin jälkeen esiintyvä fokuoitu subjekti ei ole K (*Astiat (T) pesi Mikko*), vaikka kontrastista on tällöinkin kysymys.

Vilkunan mukaan T on lauseessa sellainen keskus tai napa, jonka ympärille muu materiaali järjestyy ja jonka kautta se saa diskurssitulkintansa. Näin esimerkiksi lauseenalkuisen elementin K-tulkinta edellyttää yleensä sitä, että lauseessa on myös T. T:ksi voidaan sijoittaa semanttisesti tyhjä elementti (*dummy*), jos lauseessa ei muuten esiinny T:ksi soveltuvaa elementtiä tai jos T:ksi normaalisti tuleva elementti on lykätty loppupuolelle (esim. *Sillä on Mikolla kovat ajat edessä*).

Erityyppisissä lauseissa diskurssikonfiguraatio toteutuu eri tavalla: aina eivät kaikkien funktioiden edustajat ole mukana. Eri-laisia variantteja ovat ainakin VX (imperatiivit ja eräät impersonaalit), TVX (muut neutraalit lauseet), K(T)(X)V(Y) (kontrastiiviset lauseet) ja (T)(X)V(Y) (sivulauseet). K:n kontrastoiva tulkinta on siis mahdollinen lähinnä deklaratiiivisissa päälauseissa; sivulauseissa tulkinta ei yleensä tule kyseeseen. Niinpä päälause *"Minä astioita pesen* luetaan eri tavalla kuin samanjärjestyksinen sivulause – – *jos minä astioita pesen*.

Variaatiota esiintyy myös V-kentän sisäisessä järjestyksessä, jossa tuntuvat vallitsevan samantyyppiset informaatorakenteensäännöt kuin lauseen kokonaisrakenteessa. V-kenttä muodostaa siis lauseen sisällä oman kokonaisuutensa. V-kentässä verbin edelle voi sijoittua neutraalipainotteisina eräitä adverbiaalityyppejä (esim. *Todennäköisesti (K) liikkeessä (T) viranomaisten kiellosta huolimatta kuitenkin myytiin olutta*). Myös verbinjälkeisen materiaalin järjestys vaihtelee informaatorakenteellisten periaatteiden mukaan. Seuraavassa katkelmassa objektin ja adverbiaalin järjestys

¹ Symbolilla " on tässä Vilkunan käytännön mukaisesti merkitty kontrastiivista painotusta.

määräytyy niiden informaatorakenteellisen statuksen mukaan: *Jacques oli ostanut An-nelle timanttinauhan mutta hukannut sen New Yorkissa ennen kuin ehti antaa lahjan armaalleen.* Ensimmäisessä osalauseessa objekti (*timanttinauhan*) on lopussa, mutta jälkimmäisissä lauseissa samaan tarkoitteeseen viittaava objektilauseke on heti verbin jäljessä, muiden määritteiden edellä. Tämä johtuu siitä, että ensimmäisessä lauseessa 'timanttinauha' on uusi, jälkimmäisissä lauseissa vanha; vanha objekti on luontevinta sijoittaa adverbiaalin edelle. Päinvastainen järjestys (– – *ennen kuin ehti antaa armaalleen lahjan*) olisi, kuten Vilkuna huomauttaa, jopa harhaanjohtava ja vihjaisi siihen, että kyseessä olisi jokin muu lahja. Vilkuna kuitenkin korostaa, että tämä V-kentän järjestyssääntö pätee ensisijaisesti kirjoitettuun kieleen; puhutussa kielessä tulkinnan ratkaisee ensisijaisesti painotus.

Dialogipelit kuvausmallina

Luvussa 3, joka on työn laajin, tarkastellaan elementtien diskurssifunktioita Lauri Carlsonin kehittämän dialogipelimallin (*dialogue game framework*, DG) kautta. Huomio kiinnittyy erityisesti T:n ja K:n eri tehtäviin, mutta myös V-kentän sisäistä järjestystä tarkastellaan lähinnä verbinmääritteiden diskurssistatuksesta kautta. Luvun lopussa selvitetään ns. tyhjien elementtien ja lohko-rakenteiden tehtäviä.

Koska sanajärjestys riippuu elementtien diskurssipragmaattisesta statuksesta, on lauseen informaatorakenteen tutkimuksen kannalta keskeistä määrittellä ne periaatteet, joiden mukaan elementit jaotellaan uusiin ja vanhoihin. Ns. Prahan koulukunnan teema-reema-mallin perusajatushan on se, että lauseessa vanha edeltää ja uusi on lopussa. Yksi lähestymistapa olisikin tarkastella informaatorakennetta tarkoitteiden tunnettuuden (uutuuden tai vanhuuden) kautta kuten esim. Prince (1981) tekee: tunnettuus riippuu tällöin siitä, onko kyseinen tarkoite mainittu, keskustelutilanteessa läsnä, maailmantiedosta tuttu, implikoitu vai uusi.

Vilkuna kuitenkin kritisoi (s. 73–74) tätä lähestymistapaa, jota hän pitää liian entiteettikeskeisenä. Hänen mukaansa se on riippuvainen elementtien referentiaalisuudesta eikä riitä kuvaamaan esim. ei-referentiaalisten elementtien informaatiostatusta. Vilku-na korostaa, että sanajärjestyksen määräytyminen informaatorakenteellisilla perusteilla riippuu siitä, mikä lauseessa esiintyvien elementtien *k e s k i n ä i n e n* suhde on, siis siitä, mikä halutaan kytkeä uutena informaationa mihin:

– – the newness of an element is not, in itself, what is relevant for information structure; the main thing is that this particular element has been combined with that particular (old) element – – . (S. 73.)

Tällöin uuden ja vanhan informaation erotelu on Vilkun mukaan mahdollista kysymyksen avulla: pyritään selvittämään, mihin kysymykseen kukin informaatorakenteellinen variantti voisi vastata. Näin esimerkiksi lause *Australia voitti ottelun* vastaisi kysymykseen »Kuinka Australian kävi ottelussa?» mutta variantti *Ottelun voitti Australia* edellyttäisi pikemminkin kysymystä »Kuka voitti ottelun?». Dialogien tarkastelun pohjana käytetyssä Lauri Carlsonin dialogipelimallissa diskurssi kuvataan peliksi. Tällöin jokainen pelaaja etsii vastauksia tiettyihin kysymyksiin tekemällä dialogisiirtoja ja noudattaa täten sekä yleistä ko-operatiivisuusperiaatetta että erityisiä dialogipelisääntöjä. Dialogin rakenne on tuosta pelin eri siirtojen välisistä suhteista.

Hylkäämällä entiteettikeskeisen tunnettuuden käsitteen ja asettumalla tarkastelemaan tunnettuutta puhtaasti suhteessa kulloiseenkin kysymyksenasetteluun Vilku-na omaksuu *relaationaalisen* tunnettuuden käsitteen erotuksena *referentiaalisesta* (tai entiteettikeskeisestä) tunnettuudesta (termit Siewierskalta 1988). Relatonaalisessa tunnettuudessa on kyse elementin informaatioarvosta siinä lauseessa ja kysymyksenasettelussa, jossa se esiintyy. Referentiaalisessa tunnettuudessa taas elementtiä tarkastellaan irrallisesti sen oman kognitiivisen statuksen kautta.

Tarkasteltaessa sanajärjestystä dialogipeliin kautta relationaalisen tunnettuuden käyttö saattaa olla hyvinkin tarkoituksenmukaista. Silti referentiaalisen tunnettuuden käsite ei ehkä ansaitsisi tulla aivan sivuutetuksi. Sitä kritisoidessa olisi muistettava sen tunnustettu asema informaation rakennetutkimuksessa sekä myös funktionaalisisessa kielitypologiassa. Referentiaalisella (tai entiteettikeskeisellä) tunnettuudella on esimerkiksi tekstuaalisen koheesion tarkastelussa kiistatta keskeinen funktio. Lisäksi psykolingvistiikka on osoittanut, että psykologiselta kannalta tunnettuudessa on kyse juuri referentin tunnettuudesta, ei siihen viittaavan kielellisen ilmauksen asemasta (ks. jo Turner – Rommetveit 1968, Bock 1982, Gernsbacher 1990).

Referentiaalisen tunnettuuden sivuuttaminen johtaa Vilkun määrittelemään uuden ja vanhan yleisestä käytännöstä poikkeavalla tavalla. Hän joutuu tulkitsemaan koko systeemin² pelkästään kielensisäiseksi:

Parts of a sentence (not entities referred to) are, in the present framework, old or new strictly with respect to a certain premise (question) – or rather, with respect to a certain set of premises, since old and new information do not form a dichotomy – . (S. 75.)

Old and new are explicitly defined as properties of strings of material in sentences, not of discourse entities. (S. 76.) [Tähän liittyvä loppuviite:] This is not the only alternative. It would be equally feasible, and in many cases more natural, to attribute old and new to the semantic representation of the material in question. (S. 255.)

² Tämä ei toki ole asian koko kuva. Entiteettien oma status on mukana Vilkun tarkastellessa topikaalisuutta eli sitä, mitä topiikkientiteettiä lauseet käsittelevät. Itse tunnettuuden (uuden ja vanhan) tarkastelussa Vilkuna ei kuitenkaan käytä entiteettejä. Kyse on ensisijaisesti termien käytöstä, ei siitä, että Vilkuna sivuuttaisi kokonaan entiteettien statuksen.

Vilkunan määrittelemässä uusi/vanha-jaossa on siis kyse siitä, esiintyykö elementti siinä kysymyksessä (tai jossain useammasta kysymyksestä), johon lause tulkitaan vastaukseksi, vai ei (s. 76, määritelmä 5). Tällöin »strings of material in sentences» on käsiteltävä, varsinkin kun se asetetaan semanttisen representaation vastapariksi, pelkäksi *m u o d o k s i* (ilman merkitystä). Tällainen uuden ja vanhan määrittely on tietenkin vahvasti sidoksissa Vilkun käyttämään malliin. Kyse ei ole oikeastaan lainkaan samasta ilmiöstä kuin esim. ns. tekstuaalisessa uusi/vanha-jaossa.

Kun DG-malli edellyttää, että sanajärjestystä määräävät pragmaattiset tekijät olisi aina voitava löytää kysymys–vastaus-peleistä, joutuu Vilkuna (kuten itsekin toteaa) joissain tapauksissa olettamaan hyvinkin epäluontevia dialogeja. Lisäongelma on se, että verbejä koskevat kysymykset puuttuvat, ja myös se, että malli kattaa luontevasti lähinnä vain deklaraatiivilauseet.

Toisinaan dialogipelissä esiintyvä kysymys, johon tarkasteltava lause tulkitaan vastaukseksi, on niin etäinen, että tulkinnasta tulee melko väkinäisen oloinen. Näin on esimerkiksi silloin, kun jollekin lauseelle oletetaan sellainen DG-kysymys, joka ei suoranaisesti koske lainkaan itse lauseen ilmaisemaa tilannetta; Vilkun mukaan esimerkiksi lauseet *It rained* ja *The car broke down* voivat vastata kysymykseen »What was your holiday like?». Jos kysymyksiä haettaisiin näin kaukaa, olisi niitä tietysti oletettavissa rajaton määrä. Vastaava ongelma nousee esille myös teoksen myöhemmissä osissa; esim. sivulla 105, jossa joudutaan etsimään fokusoidulle, loppukaneettina esiintyvälle lauseelle *Semmosta se on* taustaa hyvin etäältä: »Any discourse is, after all, an answer to the general question, "What is it (life) like?"»

Kysymys–vastaus-pelit näyttävät kaikkiaan soveltuvan hyvin juuri relationaalisen tunnettuuden tarkasteluun. Vahvimmillaan ne ovat selvitetäessä fokusoinnin (K:n määräytymisen) syitä. Tämä näyttääkin toisaalta olevan juuri referentiaalisen tai entiteettikeskeisen tunnettuuden heikko kohta,

koska fokuoitava konstituentti ei yleensä ole referentiaalisesti uusi vaan sen fokuoinnin syyt liittyvät diskurssikontekstiin. Relationaalisesti fokus on kuitenkin ainakin jossain mielessä uusi; Vilkunan määritelmä rinnastaakin keskenään uuden elementin ja fokuksen (s. 76, määritelmä 5b).

Fokusointi ja topikaalisuus

Teoreettisen osuuden jälkeen Vilkuna siirtyy tarkastelemaan ensin K:n ja sitten T:n funktioita diskurssissa. K:n pääfunktiona hän pitää kontrastiivista fokusointia, jota voidaan erottaa kaksi päätyyppiä. Ensimmäisessä tyypissä kontrastoitava asetetaan jotain toista elementtiä vastaan, jonka osallisuus tapahtumiin samalla kiistetään [tyyppi $P(a)$, ei $P(x)$]. Toisessa kontrastointityypissä kontrastoitava asetetaan niin ikään toista elementtiä vastaan, mutta tämän osuutta tapahtumiin ei kiistetä vaan se sivuutetaan [tyyppi $P(a)$, en sano mitään $P(x):stä$]. Lisäksi kontrasti voi kohdistua yhteen tai useampaan entiteettiin (*Pekka eikä Mikko vs. Pekka eikä kukaan muu*).

Erityisen elegantisti dialogimalli kykenee paljastamaan juuri fokusoidun elementin sisältävien lauseiden erilaisia funktioita eli sen, millaisissa kysymyskonteksteissa erityyppiset fokusoinnit ovat todennäköisiä. Selvä funktionaalinen ero on Vilkunan mukaan esimerkiksi lauseenloppuisen K-fokuksen (esimerkki 1) ja lauseenalkuisen fokuksen välillä (esimerkki 2).

1. Ostiko Mikko Annalle "kaulakorun?
2. "Kaulakorunko Mikko Annalle osti?

Näiden tapausten välinen ero ilmenee kontrastin kattavuudessa. Lauseenloppuinen fokusointi ei sulje pois sitä, että Mikko olisi ostanut Annalle muutakin kuin korun; lauseenalkuinen K-fokus taas keskittyy nimenomaan kaulakoruun ja sulkee keskustelusta pois muut mahdolliset ostokset.

Joskus K-fokuksen käyttö implikoi, että lause on vastaus ns. moninkertaiseen kysymykseen. Moninkertainen kysymys vaatii

vastauksikseen listoja ja motivoi täten alakysymyksiä. Moninkertainen kysymys voi toimia ensinnäkin tarkastus- tai spesifiointikysymyksenä:

3. A: Mikko kehui Annaa.
B: Ai kuka kehui ketä?
4. A: Siellä kehuttiin taas yhtä meikäleistä.
B: Kuka kehui ketä?

Moninkertainen kysymys voi edellyttää myös laajempia, moniosaisia vastauksia. Tällöin on Vilkunan termein kyse distributiivisesta kysymyksestä:

5. A: Mitä sinä ostit kenellekin?
B: Minä ostin äidille tohvelit, isälle partavettä, isoäidille...
6. A: Minne täältä pääsee milläkin bussilla?
B: 65:llä pääsee keskustaan, 62:lla pääsee Kasarmintorille, 69:llä...

Vilkunan mukaan tällä perusteella voidaan erottaa kokonaista neljä konstituenttien tunnettuusastetta. Vanhan ja uuden rinnalle otetaan käsitteet uusi–vanha (new–old) ja vanha–uusi (old–new). Jako perustuu niihin dialogikysymyksiin, joihin lauseet vastaavat, ja ratkaisevaa on, onko kyseinen konstituentti esiintynyt välittömästi edeltävässä kysymyksessä vai aikaisemmin. Esimerkiksi lauseelle 5B voidaan olettaa kysymyksen 5A lisäksi alakysymyksiä: kysymys »mitä ostit kenellekin?» aktivoi joukon alakysymyksiä (»mitä ostit äidille?», »mitä ostit isälle?» jne). Tällöin lauseen 5B *äidille* olisi tunnettuudeltaan uusi–vanha: se toistaa materiaalia alakysymyksestä »mitä ostit äidille» mutta ei varsinaisesta pääkysymyksestä »mitä ostit kenellekin?». Sen sijaan samassa lauseessa esiintyvä *tohvelit* ei ole esiintynyt sen enempää pääkysymyksessä kuin alakysymyksessäkään ja on siis uusi (Vilkunan hienojakoisemmalla asteikolla uusi–uusi). Tyyppiä vanha–uusi taas olisi sellainen konstituentti, joka toistaisi materiaalia etäisemmästä pääkysymyksestä mutta ei siitä alakysymyksestä, johon lause varsinaisesti vastaa.

Kirjallisuutta

Vilkuna erottaa kahtalaista nominaalisen K:n fokuskäyttöä. Toinen käyttötyyppi (TOP) perustuu uusi–vanha-statuksisten konstituenttien fokusointiin, toisessa (FOCTOP) fokusoitava konstituentti on tyyppiä vanha–uusi. TOP-luennassa painottuvat yleensä sekä K että lauseenloppuinen konstituentti. TOP-lause olisi esimerkiksi yllä käsitelty "*Äidille minä ostin "tohvelit.*"

FOCTOP-lauseissa on kyse vanha–uusista elementeistä. Ne eivät esiinny välittömästi siinä kysymyksessä, johon lause voidaan tulkita vastaukseksi, vaan aikaisemmissa teemaan liittyvissä kysymyksissä. Yksi FOCTOP-luennan pääfunktioista on korjaus tai oikaisu. Toisentyyppinen käyttö tulee ilmi esimerkiksi seuraavista katkelmista, joissa esiintyvien fokusointien välillä on Vilkunan mukaan nähtävä funktionaalinen ero:

7. [kyse on kakkupalan valinnasta kahvilassa]
A: Tuo on hyvän näköinen. Minä otan "sen."
B: Tuo on hyvän näköinen. "Sen minä otan."

Vilkunan mukaan näihin lauseisiin kytkeytyvien kysymys–vastaus-pelien välillä on seuraava ero:

7. A': Minkä kakun otan?
(Otan sellaisen joka näyttää hyvältä.)
Millaisia nämä kakut ovat?
Millainen tuo on?
Tuo on hyvän näköinen.
Minä otan "sen.
- B': Minkä kakun otan?
(Otan sellaisen joka näyttää hyvältä.)
Millaisia nämä kakut ovat?
Millainen tuo on?
Tuo on hyvän näköinen.
(On parasta ottaa se.)
Otanko siis sen?
"Sen minä otan.

Tällöin FOCTOP-lauseeseen (B) kytkeytyvään dialogipeliin liittyisi lisäkysymys »Otanko siis sen?», jota ei vastaavan

SVO-variantin dialogipelissä (A) esiinny. Näiden varianttien välillä olisi siis pragmaattinen ero.

Tässä suhteessa ongelmaksi tulee dialogipelien psykologinen uskottavuus ja myös vapaan vaihtelun kysymys. Käytettävän mallin psykologiseen todellisuuteen Vilkuna ei ota selvää kantaa; tosin hän toteaa, että eräissä tapauksissa dialogipelit saattavat olla epäluontevan tuntuisia. Joka tapauksessa pragmaattisen eron olettaminen tapausten 7A ja 7B välille edellyttäisi, että itse näillä katkelmilla olisi myös kielenpuhujan intuitiossa vastaava ero (ottamatta kantaa niihin kytkettyjen dialogipelien psykologiseen uskottavuuteen). Tästä ei kuitenkaan esitetä takeita; se, että kyse voisi olla myös järjestysten vapaasta vaihtelusta, sivuutetaan. Yksi dialogimallin pääongelmista onkin, että eri sanajärjestyksille pyritään aina löytämään erillinen funktio, vaikka intuitiivisesti esimerkiksi lauseiden 7A ja 7B välille esitetty ero tuntuu melko kaukaa haetulta. Toisaalta on muistettava, että Vilkunan tavoitteena on ilmeisesti kartoittaa mahdollisimman tarkasti kaikki potentiaaliset pragmaattiset erot, ja siihen, mitkä niistä reaalistuvat todellisessa kielenkäyttökontekstissa, hän ei ehkä pyrikään ottamaan kantaa.

Lauseen pragmaattisessa tulkinnassa kaikella on taipumusta vaikuttaa kaikkeen. Niinpä lauseen alkuosan (K:n ja T:n) luenta ei ole riippumatonta myöskään lauseen loppuosan (V-kentän) järjestyksestä. V-kentässä määritteet sijaitsevat yleensä verbin jäljessä, ja neutraalipainotteinen järjestys on VX. Järjestys XV taas heijastaa verbinmääritteen (X) statusta vanhana informaationa. XV-järjestyksessä myös verbi on yleensä vanhaa informaatiota, mikäli se on finiittinen; infinitiivi voi Vilkunan mukaan myös XV-järjestyksessä olla uusi. Päälauseista poikkeavalla tavalla käyttäytyvät tässä suhteessa sivulauseet, joissa verbiloppuinenkin versio voi esittää uutta informaatiota. Kiinnostava on Vilkunan havaitsema yhtäläisyys K:n (lauseen alkuun fokusoidun konstituentin) ja V-kentässä verbin edellä esiintyvän määritteen funktioissa. Hän katsoo

kin, että V-kentän alussa esiintyvä määrite vastaa joissain tapauksissa fokusointia lauseen alkuun (esim. "Tennistä Liisa ei aio pelata vs. Ei Liisa "tennistä aio pelata). Suomen sanajärjestyssysteemin tarjoamat keinot fokusointiin ulottuvatkin lauseenalkuista fokusointia laajemmalle alueelle; ratkaisevaa on tietenkin tällöin myös lauseen painotus.

Luvun 3 loppuosassa kiinnitetään vielä lyhyesti huomiota T-funktioisiin elementteihin ja ns. lohkorakenteisiin. T:n todetaan olevan yleensä referentiaalinen ja viittaavan ns. topiikkientiteettiin; tässä suhteessa T on selvästi prototyypin teeman funktio/ paikka. Lohkorakenteissa taas elementti, joka prototyypisesti esiintyisi T:nä, on esim. rakenteellisen raskautensa vuoksi siirtynyt varsinaisen lauseen ulkopuolelle (esim. *Sillä ei ole kotia sillä ihmisellä*). Tällöin T-asemaan jää useassa tapauksessa jokin tyhjä elementti edustamaan kyseistä konstituenttia; tämän T:tä korvaavan elementin pääfunktio sanajärjestysspragmatikan kannalta on estää verbin K-tulkinta, jonka verbin jääminen absoluuttiseen alkuun helposti aiheuttaisi, tai vastaavasti aiheuttaa se, että lauseen K tulkitaan todella K:ksi eikä T:ksi, kuten kävisi jos T:n paikka olisi tyhjä (lause 8):

8. "Maire (K) se (T) oli vahingossa kertonut hänelle tenavasta – – .

Jos lauseesta 8 puuttuisi T:nä toimiva tyhjä *se*, tulkittaisiin *Maire* helposti neutraalipainotteiseksi (T:ksi), ei K:ksi, kuten nyt tapahtuu.

Subjektin lauseasema

Luvussa 4 käsittely muuttuu diskurssipragmaattisesta enemmän syntaktis-semanttiseksi. Siinä käsitellään subjektin paikkaa ja erityisesti subjektin verbinjälkeisyyden ehtoja. Subjektin lisäksi käsitellään myös eräiden muiden prototyypisesti T:nä esiintyvien elementtien, ennen kaikkea omistusrakenteiden habitiiviadverbiaalien, käyttäyty-

mistä. Niiden verbinjälkeisyyden todetaan pitkälti noudattavan samoja ehtoja kuin subjektienkin verbinjälkeisyyden. Lähtökohta subjektin aseman tarkastelussa on informaatorakenteellinen: Vilkun mukaan verbinjälkeinen subjekti on lähes aina uusi. Vanhan subjektin esiintyminen verbin jäljessä näyttää varsin poikkeukselliselta.

Verbinjälkeisten subjektien syntaktisen käyttäytymisen yksi erityispiirre on niiden elliptistä rinnastusta koskevat rajoitukset: verbinjälkeistä subjektia ei useinkaan voida käyttää elliptisissä rinnastuksissa. Erityisen hyvin tämä näkyy omistusrakenteissa (9):

9. *Minulla on esikouluikäinen lapsi, mutta ei halua mennä kouluun.

Rinnastusrajoitus koskee kuitenkin myös monia prototyypisiä (transitiivilauseiden) verbinjälkeisiä subjekteja (10). Sen sijaan sellaisia eksistentiaalilauseita, joissa verbi ilmaisee konkreettista toimintaa (11), rajoitus ei Vilkun mukaan näytä koskevan:

10. *Minua potkaisi hevonen ja juoksi pois.
11. Tiellä tuli hevonen ja veti rekeä.

Verbinjälkeisen subjektin sisältävien lauseiden varsinaisen ytimen muodostavat eksistentiaalilauseet ja niille sukua olevat rakenteet. Vilkun mukaan eksistentiaalilauseessa verbi ja subjekti muodostavat ns. informaatiokonstituentin (InfoC) samassa mielessä kuin transitiivilauseessa verbi ja objekti. Eksistentiaalijäsenen usein esitetty rinnastus objektiin on siis tässä mielessä perusteltu. Vilkuna katsookin Fred Karlssonin (1982) käyttämän *jekti*-nimityksen kuvaavan hyvin sitä subjektin ja objektin funktioiden neutralisaatiota, joka eksistentiaalilauseessa ilmenee.

E-subjektin ja objektin syntaktisen käyttäytymisen erona esiintyvä nominatiivin mahdollisuus kielteisessä e-lauseessa (tyyppi *Pöydällä ei ole sakset [vaan veitsi]*) ei Vilkun mukaan (s. 159) välttämättä kumoata tätä yhtäläisyyttä. On nimittäin mahdollista tulkita tämä rakennetyyppi e-lau-

Kirjallisuutta

seen sijasta subjektifokuksen sisältäväksi intransitiivilauseeksi. Tätä näkemystä puoltaa lauseen vahvasti korostein luenta; painotussuhteiltaan se muistuttaa tyyppiä *Lompakkoani ei vienyt Pekka (vaan Jussi)*. Vilkuna korostaakin, että rajalinja varsinaisten e-lauseiden ja esim. intransitiivilauseiden välillä ei ole jyrkkä.

Myös e-lauseiden verbeihin Vilkuna löytää kiinnostavia näkökulmia. Yleensä on katsottu, että e-lauseiden verbit ilmaisevat (laajassa mielessä) olemassaoloa, olemaan tuloa ja olemasta lakkaamista. Tämä on Vilkunankin käyttämän määritelmän lähtökohta (s. 162), mutta hän lähestyy ongelmaa myös lauseen kokonaissemantiikan kannalta. Tällöin e-lauseen verbin voidaan katsoa ilmaisevan sellaista toimintaa tai suhdetta, joka on prototyyppinen subjektin tarkoitteen ja ilmoitetun lokaation välillä (12 ja 13):

12. Katosta riippui hämähäkinseittejä.
13. Toimistossa työskentelee naisia.

Vilkunan mukaan tällaiset e-lauseet ovat luontevimpia silloin, kun ilmoitettu lokaatio on erityisen relevantti verbille, tai verbin ja lokaation yhdistelmä ilmoittaa jotain stereotyyppistä toimintaa kuten esimerkissä 13. Tämän perusteella näyttää siltä, että e-lauseen verbillä on vain vähän informatiivista arvoa. E-lauseen pääfunktiona on subjektin tarkoitteen esittely, ei toiminnan ilmaiseminen:

Given that E-sentences typically have locative Ts, we can say that they are statements about (relevant parts of) the discourse world, observations about its contents and not about what the objects it contains do. (S. 164.)

Eksistentiaalilauseiden erityistyyppinä Vilkuna erottaa ns. manifestaatiolauseet, joista puuttuu lokaalinen määrite (14–17):

14. Tuli sadekuuro / vaikeat ajat.
15. Löytyi uusi alkuaine / uusia alkuaineita.
16. Puhkesi kapina.
17. Alkoi uusi aika.

Tällaisten lauseiden verbit ovat Vilkunan mukaan selvästi eksistentiaalisia, ja niiden funktiona on olemaan tuleminen ilmaiseminen. Manifestaatiolauseiden erityispiirre on niiden luennan neutraalius. Verbiolkuisuudesta huolimatta niitä ei tulkita fokuksen sisältäviksi. Manifestaatiolauseisiin eivät sovikaan kaikki e-lauseissa mahdolliset verbit. Esimerkiksi lause *Kasvaa ruusuja* saisi helposti luennan, jossa verbi tulkittaisiin K:ksi ja siten fokusoiduksi – kyse ei siis ole manifestaatiolauseesta. Myös verbin ja subjektin semanttinen kytkös on manifestaatiolauseissa vieläkin ilmeisempi kuin muissa e-lauseissa. Verbi ilmaisee manifestaatiolauseissa yleensä subjektin erityistä olemaantulotapaa. Ratkaisevaa onkin verbin ja subjektin semanttinen suhde: lause *Ilmestyi uusi lehti* on neutraali manifestaatiolause, mutta *Ilmestyi enkeli* ei olisi. Vilkunan mukaan manifestaatiolauseissa implisiittiseksi jäävä lokaatio on useimmiten tulkittavissa temporaaliseksi: *Sitten ilmestyi uusi lehti* (vs. [?] *Sitten kasvoi uusi ruusu*).

Verbinjälkeisen subjektin sisältävien varianttien neutraalipainotteisuus ulottuu kuitenkin laajalle e-lauseiden ryhmän ulkopuolelle. Vaikka esimerkiksi transitiivilauseissa järjestys OVS on yleensä fokusoinnin merkki (18), sallivat myös eräät transitiiviset lausetyypit verbinjälkeisen subjektin ilman, että lauseen luenta muuttuu emfaattiseksi (19–21):

18. Syntaksista puhuu "Anna.
19. Puutarhaa ympäröi pensasaita.
20. Hänen kasvojaan verhosi huntu.
21. Ministerin rintapieliä koristivat kunniamerkit.

Tyyppiä 19–21 edustavia lauseita Vilkuna kutsuu *lokatiivisiksi transitiiveiksi*. Niissä järjestyksen neutraaliuden kannalta ratkaisevaa näyttää olevan verbien lokatiivinen erityisluonne. Lauseet ilmaisevat subjektin ja objektin tarkoitteiden lokaalista suhdetta. Niiden verbit ovat lisäksi statiivisia. Tämän tyyppin lauseet ovat läheisesti sukua ns. kokijalauseille, joissa ilmoitetaan, mitä objektin tarkoitteelle tapahtuu (22–23):

22. Isoäitiä vaivaa nivelreuma.
23. Nuorta runoilijaa kalvaa epäily.

Vilkunan mukaan sekä lokatiivisilla transitiiveilla että kokijalauseilla on selvät yhteydet e-lauseisiin.

Eri tyyppiä edustavat sellaiset lauseet kuin 24 ja 25, joissa subjektin ja objektin suhde on jo selvästi transitiivinen. Tästä huolimatta OVS-järjestys ei niissä ilmaise fokusointia:

24. Minua pisti ampiainen.
25. Liisaa puri käärme.

Näitä yhdistää edellä käsiteltyihin eksistentiaaliin tyyppeihin niiden sisältämä semanttinen sidos subjektin ja verbin välillä. Neutraali luenta edellyttää, että kyseessä on subjektin tarkoitteen taholta objektin tarkoitteeseen prototyypillisesti kohdistuva toiminta. Lisäksi ns. elollisuushierarkioilla on selvä vaikutus tämäntyyppisten tapausten hyväksyttävyyteen neutraalipainotteisina. Niinpä *Minua puri pikkupoika* tai *Annaa pisti terveystissar* olisivat selvästi poikkeuksellisia.

Kaikkein selkeimmin verbin ja subjektin semanttisen sidoksen vaikutus tämän ryhmän lauseiden tulkintaan näkyy vertailtaessa negaation vaikutusalaa vastaavissa kielto-lauseissa. *Minua ei pistänyt ampiainen* voi kiistää sen, että puhujaa olisi ylipäätään pistetty; sen sijaan *Minua ei pistänyt* [= rokkottanut tms.] *terveystissar* olisi pikemminkin tulkittavissa kontrastiivisen fokuksen sisältäväksi (*Minua ei pistänyt terveystissar vaan lääkäri*). Kiellon vaikutusalan suhde on siis tässä mielessä samantyyppinen kuin lauseparissa *Pöydällä ei ole saksia* vs. *Pöydällä ei ole sakset*.

Vilkunan mukaan verbinjälkeisten subjektien ongelma voidaan tiivistää sanomalla, että OVS-rakenteita on kahta tyyppiä: tunnusmerkkisiä (fokusoivia) ja tunnusmerkittömiä. Näistä tunnusmerkittömien varianttien semanttis-pragmaattinen perusta muistuttaa suuresti eksistentiaali- ja manifestatiolauseita.

Verbiketjujen sanajärjestys

Kirjan viimeisessä luvussa (luku 5) keskitytään verbien ja niiden määritteiden järjestykseen. Erityisongelmana ovat tällöin ns. verbiketjut, jotka sisältävät useita toisilleen alisteisia (infiniittisiä) verbinmuotoja. Näihin verbinmuotoihin liittyvien määritteiden lauseaseman variointimahdollisuudet näyttävät riippuvan sekä kyseisen infinitiivin tyylistä että siitä syntaktisesta rakenteesta (»upotteesta»), jossa verbinmuoto esiintyy.

Syntaktisesti verbiketjut käyttäytyvät monessa suhteessa kuin yksinäinen verbi. Esimerkiksi jonkin verbin määritteet voivat käyttäytyä kuin koko ketjun määritteet. Tällöin jonkin verbiketjun jäsenen määrite voidaan nostaa K:ksi (lause 26). Myös subjekti voi katkaista verbiketjun (27).

26. Tiinaakin oli tullut oikein sisältä hakemaan samanikäinen likka.
27. Ei mua kukaan tule pelastamaan.

Erilaisten syntaktisten rakenteiden hajomismahdollisuudet vaihtelevat. Lauseenvastikkeista erityisesti ns. referatiivinen lauseenvastike ja toisaalta eräät hyvin epälausemaiset konstruktiot hajoavat helpoiten. Sen sijaan temporaalirakenteen hajoaminen on rajallisempaa. Vilkunan mukaan syynä saattaa olla näiden rakenteiden erilainen syntaktinen funktio: referatiivinen lauseenvastike on komplementti, temporaalinen vastike taas on adverbiaalinen lisä.

Hajoamista voidaan tarkastella myös infinitiivityyppien mukaan. Tällöin näyttää siltä, että ensimmäisen infinitiivin sisältävän verbiketjun rikkominen on helpompaa, kolmannen infinitiivin sisältävän vaikeampaa. Pääsanaloppaisuus taas näyttää 3. infinitiivin sisältävissä rakenteissa olevan helpommin hyväksyttävää kuin 1. infinitiivin sisältävissä rakenteissa. Jälleen saattaa syynä olla rakenteiden erilainen syntaktinen funktio: 1. infinitiivi on lauseessa komplementti, 3. infinitiivi esiintyy obliikvisijoissa ja on adverbiaali.

Lopuksi

Maria Vilkunan väitöskirja valaisee suomen sanajärjestystä monelta kannalta: topikaalisuuden ja fokusoinnin eri tyyppien, subjektin aseman sekä myös V-kentän ja siellä esiintyvien erilaisten upoterakenteiden järjestyksen näkökulmista. Kirja sisältää useita oivalluksia niistä hienovivahteisista eroista, joita sanajärjestysvarianttien diskurssitulkitointiin liittyy. Etenkin fokusoinnin tyypejä ja funktioita on käsitelty perusteellisesti ja ansiokkaasti.

Toinen Vilkunan väitöskirjan suuri ansio on verbinjälkeisen subjektin esiintymisehtojen kartoitus. Sillä oivalluksella, että VS-järjestys voi myös eräissä transitiivilauseina pidetyissä tyypeissä olla neutraali pikemmin kuin tunnusmerkkinen, on varmasti suuri merkitys paitsi puhtaan sanajärjestystutkimuksen myös yleisemmin syntaksin tutkimuksen alalla. Vilkunan havainnot kytkävät vahvasti yhteen toisaalta eksistentiaalilauseiden monet alatyypit ja toisaalta eräät muodoltaan transitiiviset lauseet. Esimerkiksi suomen kielen peruslausetyyppien tutkimuksen kannalta tämä havainto avaa varmasti uusia näkökulmia.

Kirjan puutteista mainittakoon sen raskeaselukaisuus erityisesti terminologian käytön kannalta. Esityksen teoreettisena perustana käytetyn dialogipelimallin esittely jää osin vaikeatajuiseksi. Erityisesti luvun 3 alkupuolella esiintyvää terminologista osuutta olisi ehkä ollut syytä selkiinnyttää varsinkin määritelmien osalta: nyt lukija joutuu kohtaamaan suuret määrät uusia termejä, joiden merkitys jää vielä osin hämäräksi ja selviää vasta työn myöhemmissä vaiheissa. Lisäongelman aiheuttaa se, että monella termillä on Vilkunan esityksessä erilainen sisältö kuin sanajärjestyspragmatiikan traditiossa. Erityisesti tämä koskee uusi/vanha-jakoa ja sen määrittelyä. Jako neljään tunnettuusasteeseen (vanha-vanha, vanha-uusi, uusi-vanha ja uusi-uusi) jää ensi alkuun hämäräksi ja selkiintyy vasta, kun lukija on edennyt tekstissä pitemmälle ja käytännön valossa nähnyt, mistä on kyse.

Teoreettisen puolen ansiona Vilkunan kirjassa on se, että syntaksin ja diskurssi-pragmatiikan painotukset vaihtelevat joustavasti kulloisenkin aiheen mukaan. Itse dialogipelimalli on pääosassa luvussa 3, jossa käsitellään lauseenalkuisten konstituenttien (K:n ja T:n) funktioita. Tähän malli näyttääkin soveltuvan parhaiten. Luvussa 4, jossa pohditsellaan subjektin verbinjälkeisyyden ehtoja, nousevat keskeisemmin esille lausetyyppi ja toisaalta semanttiset tekijät, myös ns. sanajärjestys-hierarkiat, joista Vilkuna soveltaa kuvaukseen ainakin elollisuus-, definiittisyys- ja semanttisten roolien hierarkiaa. Luvussa 5, jossa tarkastellaan verbiketjuja, painotus on enemmän syntaktinen kuin edeltävissä luvuissa. Formaalisten syntaktisten kuvausten kehittäminen jää kuitenkin kaikissa luvuissa lähinnä taustaksi. Näin ollen Vilkunan teoksen pääpaino on ehdottomasti pikemmin diskurssi-pragmattinen kuin syntaktinen, mikä suomen tapaisen kielen sanajärjestyksen kuvauksessa onkin varmasti perusteltu ratkaisu.

Teoksen ulkoasu on yleisesti ottaen kunnossa. Ongelmaksi nousevat kuitenkin esimerkkilauseista tehdyissä morfeemeittaisissa englanninkielisissä käännöksissä esiintyvät virheet ja puutteet. Kun teos englanninkielisenä on tarkoitettu fennistejä laajemman lukijakunnan käsiin, saattaa suomea taitamaton lukija joissain kohdin kompuroida käännöksissä esiintyviin puutteisiin.

TUOMAS HUUMO

LÄHTEET

- BOCK, J. KATHRYN 1982: Toward a cognitive psychology of syntax: information processing contributions to sentence formulation. – *Psychological Review* 89.
- GERNSBACHER, MORTON ANN 1990: *Language comprehension as structure building*. Lawrence Erlbaum. Hillsdale, New Jersey.
- HAKULINEN, AULI 1976: *Reports on text linguistics: Suomen kielen generatiiv-*

- vista lauseoppia 2. Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut 7. Åbo.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979. Nykysuomen lauseoppia. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED – VILKUNA, MARIA 1980: Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus. Publications No. 6, Department of General Linguistics, University of Helsinki.
- KARLSSON, FRED 1982: Kieliteorian relevanssi suomen kielen opetukselle. – Fred Karlsson (toim.): Suomi vierana kielenä s. 89–114. WSOY, Helsinki.
- LEINO, PENTTI 1982: Suomen kielen lohkolause. – Suomi 124: 2. SKS, Helsinki.
- PRINCE, ELLEN 1981: Toward a taxonomy of given-new information. – P. Cole (toim.): Radical pragmatics. Academic Press, New York.
- SIEWIERSKA, ANNA 1988: Word order rules. Croom Helm, New York.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietosanakirja Oy, Helsinki.
- TURNER, E. A. – ROMMETVEIT, R. 1968: Focus of attention in recall of active and passive sentences. – Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior 7.

Opi nyt vanha ja nuori

KAISA HÄKKINEN *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia.* WSOY, Helsinki 1994. 588 s. ISBN 951-0-19028-4.

Suomen kirjakielen historia ei ole pitkä: ensimmäiset painetut suomenkieliset kirjat ilmestyivät vajaat 500 vuotta sitten. Tietoa tästä lyhyestä kaudesta on tähän asti kuitenkin ollut suhteellisen hankala hankkia. Erilistutkimuksia on kyllä ilmestynyt, mutta yleiskuvaa haluavan on ollut tyytyminen lähinnä kahteen suppeaan Tietolipas-sarjan teokseen: Ruotsin vallan ajan kirjakielestä

Martti Rapolan kirjaan »Vanha kirjasuomi» (2. painos 1962) ja 1800- ja 1900-luvun kielestä Paavo Pulkkisen teokseen »Nykysuomen kehitys» (1972). Puutetta on nyt ilmestynyt poistamaan Kaisa Häkkisen laaja teos, liki 600-sivuinen suomen kirjakielen historia »Agricolasta nykykieleen».

Kaisa Häkkinen luonnehtii kirjaansa yleiskatsaukseksi, ja teoksen laaja ja kattava sisällitys toteuttaa tavoitteen enemmän kuin hyvin. Teos jakautuu viiteen pääjaksoon, joiden otsikot ovat »Suomesta tulee sivistyskieli», »Kirjallisuuden eri lajien kehitys», »Äänne- ja muoto-opin pääkohdat», »Lauseopin vaiheita» ja »Kielen ainesosista kokonaisuuteen». Sisältöä kuvaavien nimien lisäksi kullakin jaksolla on mottona johonkin siinä käsiteltyyn asiaan liittyvä Agricolan tekstin katkelma. Esimerkiksi Agricolan sitaatti »Monda ouat tuleuaiset idhest ia lennest» johdattelee lukuun »Kielen ainesosista kokonaisuuteen», jossa käsitellään mm. vieraiden kielten vaikutusta suomen kirjakielen muotoutumiseen. – Teoksen loppuun on liitetty tärkeimpien suomen kirjakielen historiaan vaikuttaneiden henkilöiden lyhyet elämäkertatiedot, laaja aihepiireittäin järjestetty kirjallisuusluettelo sekä hakemistot käsitellyistä asioista ja mainituista henkilöistä ja laitoksista.

Kohderyhmäänsä Häkkinen ei määrittele. Lähinnä tällainen yleiskatsaus lienee kuitenkin suunnattu opiskelijoille. Tähän viittaa myös se, että asioiden käsittelyn taustana on paikoin hyvinkin laajasti kielioopin ja kielihistorian perustietoa ja käsitteistöä. Esimerkiksi muoto-opin historiaa edeltää kuuden sivun mittainen luku muoto-opin yleispiirteistä, jossa käsitellään mm. sanaluokkajakoa, nominien ja verbien taivutus-kategorioita ja sanojen taivutuksen muutoksiin vaikuttavia seikkoja. Mielenkiintoista ja uutta luettavaa löytää kirjasta joka tapauksessa niin nuori kuin vanha, niin vasta-alkaja kuin myös sellainen kirjasuomen kehityksestä kiinnostunut, jolle perustiedot ovat tuttuja.

Kirjan alkujaksossa »Suomesta tulee sivistyskieli» rakennetaan tapahtuneen kehityksen ymmärtämisen kannalta tarpeelliset